

Negacija

Protiv svake Jugoslavije: O ideologiji prelaska iz kapitalizma u kapitalizam, kroz kapitalizam

Protiv svake Jugoslavije: O ideologiji prelaska iz kapitalizma u
kapitalizam, kroz kapitalizam

Tekst je objavljen u drugom broju Antipolitike,
<https://antipolitika.noblogs.org>

negacija.anarhija.net

1.

U ne baš inspirativnoj imaginaciji post-jugoslovenskih jugonostalgичnih levičara opstaje poseban način pisanja o „socijalističkoj“ Jugoslaviji koji podrazumeva i upotrebu specifičnog vokabulara. U tom vokabularu dominiraju ideološke konstrukcije koje uvek ističu navodno „protivrečan“ karakter jugoslovenskog društva, kao što su: „kompleksne klasne logike koje su se međusobno sudarale i sukobljavale“; „protivrečne političko-ekonomske pojave“; „društvena dinamika koja je istovremeno centripetalna i centrifugalna“ itd.

U tom smislu je karakteristična publikacija „Gradove smo vam podigli“ (čiji je podnaslov „O protivrečnostima jugoslovenskog socijalizma“) nedavno objavljenja u Beogradu, kao propratni materijal za istoimenu izložbu. U stvari, sve gore navedene ideološke floskule izvučene su iz uvodnog teksta ove publikacije. Osim na ovaj tekst, ovde ću se ukratko osvrnuti još i na tekst „Protivrečna reprodukcija socijalističke Jugoslavije“ iz iste publikacije. Ova izložba i publikacija, okupila je veći broj levičara sa jugoslovenskog prostora i predstavlja vrlo dobar i svež primer ideološke artikulacije ovog tipa.

U već pomenutom uvodnom tekstu susrećemo se još i sa konstatacijama da se u Jugoslaviji odigrala „socijalistička revolucija predvođenja komunističkom partijom“, da je reč o „emancipacijskom poduhvatu (...) koji se širio kroz ideje samoupravljanja, strukturno demokratski postavljenog učestvovanja u političkom životu, društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju...“, a konstatuje se i da je u tom periodu „Jugoslavija po prvi put u istoriji obezbedila realnu nezavisnost u odnosu na globalnu dinamiku političko-ekonomskih centara moći“.¹

Osim ovoga, tu su još i konstatacije o posledicama raspada Jugoslavije, pa tako možemo pročitati i „da su sve države nastale nakon razbijanja Jugoslavije nacionalističko-kapitalističke“ i da su agende lokalnih režima podvrgnute „isključivo logici kapitala“. A posebno se bolnim čini iskazani žal za tim što danas „interese radničke klase malo ko zastupa“, i kako nedostaju „obrazovne i društveno-političke aktivnosti usmerene direktno na radništvo, i ponovno iskazani žal za izostankom „političkog predstavljanja radnika“. Ovaj post-jugoslovenski period se uvek i samorazumljivo karakteriše kao „restauracija kapitalističkog sistema“.

¹ Ostaje nam da se pitamo gde je ova „realna nezavisnost“ bila sadržana, između perioda staljinističke lojalnosti i Jugoslavije kao de facto članice NATO-a.

Da bi se ove ideološke floskule dovele u pitanje ne mora se dugo tražiti, dovoljno je, na primer, pogledati tekst „Protivrečna reprodukcija socijalističke Jugoslavije“ iz iste publikacije. Autori ovog teksta nastojali su da napišu jedan izbalansirani tekst koji bi, kako to eksplicitno kažu, izbegao zamke kako pristupa koji Jugoslaviju prikazuju u isključivo negativnom svetlu, tako i onih koje se prema njoj odnose isključivo pozitivno. Stoga, za razliku od uvodnog teksta koji je verovatno trebalo da eksplicitnije objasni ideološku poentu celog projekta, u ovom tekstu se pohvale Jugoslaviji iznose na „trezveniji“ način. Tako se ističu „izgradnja infrastrukture koja bi omogućila zadovoljenje potreba najširih društvenih slojeva“; „intenzivni razvoj obrazovanja“; „iznimni progresivni socijalni principi, kao što su jednake zarade za obavljanje istog posla (za muškarce i žene), pravo glasa (za žene), puna ravnopravnost u bračnoj zajednici, razvoj uzajamnim sporazumom i pravo na abortus“; „velika državna ulaganja u izgradnju bolnica, edukacija medicinskog osoblja, modernizacija infrastrukture zdravstvenih ustanova i primena delotvornih naučnih dostignuća u lečenju i suzbijanju bolesti“; „ubrzana industrijalizacija“; „razvijanje elektroenergetске mreže, železnice, brodogradnje, mašinogradnje, železara, hemijskih fabrika“ što je sve podrazumevalo „povećanu produktivnost rada i osavremenjivanje procesa proizvodnje“. Potom se konstatuje da je „ovakav društveni napredak doveo do velikog porasta životnog standarda širih slojeva stanovništva, što se ogledalo u kvalitetu ishrane, odevanja, opskrbljenosti domaćinstava infrastrukturom koja je omogućavala komfor življenja – grejanje, struja, voda, sanitarije, kvalitetnija opremljenost kućanskim aparatima i nameštajem itd“.

Autori se u procenjivanju jugoslovenskog društva koriste tezama kanadskog ekonomiste Michaela Lebowitza, koji smatra da „uslov i kategorijalni imperativ socijalizma“ čine: 1. društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju; 2. društvena proizvodnja organizovana od strane radništva; 3. zadovoljenje zajedničkih potreba i namera. Autori odmah konstatuju da je u „društvenoj stvarnosti Jugoslavije nemoguće locirati implementaciju sve tri strane trougla“, odmah dodajući da „ovo može biti“ posledica toga što se zapravo radilo o „sistemu u nastajanju, sistemu koji nije dovršen do nivoa da možemo govoriti o reprodukciji organskog režima društvene proizvodnje socijalističkog tipa“ – iako bi se pre moglo reći da se ne može locirati ni jedna strana ovog trougla, osim formalno.

Kako bi se i pored ovoga, jugoslovenski sistem okarakterisao kao „realno postojeći socijalizam“ potrebno je ponovo prizvati kvazi-hegelijansku

retoriku „protivrečnosti“, ovoga puta u vidu Lebowitzovog koncepta „protivrečne reprodukcije“ koji sugerije da je „tokom socijalizma na delu bilo više različitih logika koje su funkcionisale u međusobnoj protivrečnosti“. To su logika kapitala (oličena u privrednim rukovodiocima), logika avangarde (oličena u partiji) i logika radničke klase. Ove logike su u međusobnoj interakciji, te po Lebowitzu „upravo zbog toga što postoji protivrečna reprodukcija između različitih setova proizvodnih odnosa, interakcija sistema može generisati krize, neefikasnosti i iracionalnost koja se ne može pronaći ni u jednom sistemu u njegovom čistom obliku“.

Iz toga se izvodi sud o socijalističkom karakteru jugoslovenskog sistema, o vremenu kada su se „socijalističke ideje spustile u realnost u pokušaju izgradnje jednog drugačijeg sveta“, uprkos opstajanju štetne „logike kapitala“, pa se danas tako u „otvorenom horizontu mogućnosti“ može naći i „renovirana vizija socijalističke budućnosti“, upravo „zahvaljujući dragocenom iskustvu socijalističke prošlosti.“ U tekstu se, osim ovoga, entuzijastično i netačno, konstatuje da: „Ideja o izgradnji novog društveno-ekonomskog sistema nije bila uvezena sovjetskom sferom uticaja, već je autohtono razvijena odlučujućim doprinosom Narodnooslobodilačkog pokreta u slomu fašizma“.²

2.

Ovaj vokabular zapravo predstavlja oživljavanje (post)staljinističkog ideološkog vokabulara jugoslovenske vladajuće klase. Protivrečnosti na kojima je ova klasa insistirala bile su protivrečnosti „prelaznog perioda“.

Tako se visoki funkcioner SFRJ Mijalko Todorović Plavi (Narodni heroj i Junak socijalističkog rada) zalagao za shvatanje po kome je (kako je to izneo u knjizi Oslobođanje rada iz 1965.) „zakon vrednosti opšta objektivna zakonitost prelaznog perioda“. On je socijalističko samoupravljanje video kao sistem koji „takoreći automatski“ obezbeđuje veću efikasnost, produktivnost rada i životni standard, što po njemu dokazuju struktura lične potrošnje, kao i pokazatelji poput broja visoko obrazovanih lica, tiraža knjiga, posećenost pozorišnih predstava itd. Uspon životnog stan-

² KPJ je prošla period intenzivne boljševizacije i staljinizacije, koji je podrazumevao i fizičko uništenje rukovodstva i članstva partije, u čemu je učestvovalo i rukovodstvo KPJ iz perioda Drugog svetskog rata. U ovom procesu su ubijene stotine komunista i drugih jugoslovenskih revolucionara. Ni period NOB-a nije bio oslobođen ovakvog delovanja, pa je tako u toku postojanja „Užičke republike“ mučen i ubijen Živojin Pavlović, rukovodilac KPJ, koji je postao oštar kritičar staljinizma.

Nebojša Popov, *Contra Fatum*, Mladost, 1988.

darda ogleda se u „raznovrsnosti i šarolikosti koju slobodna inicijativa neposrednih proizvođača i direktni voljni uticaj potrošača i drugih korisnika i interesanata nameću i obezbeđuju...“. Po njemu je želja za dokidanjem zakona vrednosti odmah „čim smo uzeli vlast“, romantičarska, idealistička, pa čak i religiozna, naprotiv, tim zakonom treba ovladati i koristiti ga dokle god se ne sazdaju objektivni uslovi za njegov nestanak: „Kako ćemo kasnije videti, naši novi socijalistički odnosi u uslovima robne proizvodnje sadrže upravo tu protivurečnost, koja može rađati kao nusprodukt svakakve negativne pojave, antagonizme, političke i druge sukobe. Zbog toga uočavanje i egzistencija zakona vrednosti i korišćenje njime u progresivne svrhe pretpostavlja istovremeno uočavanje odgovarajućih organskih slabosti, koje on sam i novi odnosi koji se u datim uslovima razvijaju, takođe rađaju. Jer, zakon vrednosti nije nova, tipično socijalistička pojava i svojstvo (neki se njime hvale maltene kao socijalističkom tekovinom), ali jeste realnost, koja se ne treba i ne može da mimoiđe ili poriče. Štaviše, on se veoma efikasno može upregnuti u kola socijalizma, pod uslovom da mu se poznaju sve čudi: rđave i dobre!“.

Još jedan visoki pripadnik jugoslovenske vladajuće klase, Svetozar Vukmanović Tempo (takođe Narodni heroj i Junak socijalističkog rada), ovako je 1966. govorio o radničkim štrajkovima i njihovim zahtevima: „Još manje je opravdano ako neki kolektiv zahteva veće zarade bez obzira na rezultate privređivanja. Ovakvi zahtevi se u osnovi svode na to da država putem poreza uzme deo ostvarenog dohotka preduzeća koje bolje posluje i da ga prelije drugome. A to bi već bila uravnilovka, sa svim negativnim posledicama po dalji privredni razvoj. Kolektivi bi onda bili zainteresovani da se ne zalažu na radu, nego da im država obezbeđuje lične dohotke.“

Pišući o istoj temi („raspodele prema individualnom kvantumu rada“) 1961. godine, sociolog Dragomir Drašković ističe da je jugoslovenski sistem, takav društveni sistem „u kom samoupravljanje i neposredna socijalistička demokratija dobijaju sve savršenije i ljudskije oblike“, ali da on u sebi nosi i „jedan protivrečan proces u kom se ispoljavaju oblici otuđenja potrošača...“ ipak samoupravljanje predstavlja prvi korak ka dezalijenaciji što „ne znači da je društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju ukinula alijenaciju, kao ni da je prva pojava samoupravljanja oslobodila ljudski rod najamnih odnosa“. Po njemu radnici („proizvođači“) sada upravljaju viškom vrednosti, ali na posredan način: „Nagrađivanje, to jest, društvena raspodela dohotka prema individualnom kvantumu rada

predstavlja dokidanje najamnih odnosa i otvara proces dezalijenacije na radnom mestu“. Ovaj proces „razrešava dijalektičku suprotnost otuđenog rada i predstavlja početak ekonomske dezalijenacije koja u sistemu radničkog samoupravljanja dobija sve veće mogućnosti za afirmaciju slobodnog rada i slobodnog čoveka – proizvođača“.

3.

Pored (post)staljinističkog ideološkog rečnika vladajuće klase, koji je ostajao u tradiciji „dijalektičkog materijalizma“, u Jugoslaviji je postojala i marginalizovana i potisnuta kritika jugoslovenskog sistema koja je ponekad bila zasnovana na libertersko-socijalističkim osnovama.

Tako je, Jelka Kljajić Imširović (1947-2006), aktivna u radikalnoj struji studentskog šezdesetosmaškog pokreta, o svojim tadašnjim kritičkim stavovima, ne samo prema jugoslovenskom sistemu, već i prema, po njoj, nedovoljno određenim kritikama tog sistema od strane grupe Praxis³, napisala: „Kada je u pitanju novi tip klasnog društva, onda je logično, smatrala sam, da se ono uopšte ne označava kao socijalističko. Nazivati tako društvo u kojem su stvoreni i u kojem se reprodukuju klasni odnosi znači i obesmišljavanje same ideje i angažmana za socijalizam. I, na kraju, pomenuću još jedan prigovor koji sam te davne godine uputila praksisovcima. Reč je o vezivanju staljinizma za sovjetsko društvo. To su, po nekom mom uvidu, činili, što eksplicitno što implicitno, i praksisovci koji su staljinizam smatrali negacijom socijalizma, i oni koji su ga, uz oštre kritike, ipak svrstavali u nekakav socijalizam. Bez analize staljinizma KPJ, smatrala sam, nema ni konkretne kritičke analize jugoslovenskog društva.“⁴

Fredy Perlman (1934-1985), koji je šezdesetih godina živeo Beogradu⁵, i koji je upravo posle tog iskustva radikalizovao svoje stavove i odvojio se od ortodoksno marksističkih pogleda, pisao je u to vreme vrlo jasno o Jugoslaviji: „Načelo „svakome u skladu sa njegovim radom“ je istorijski razvila kapitalistička klasa u borbi protiv zemljišne aristokratije, i u današnjoj Jugoslaviji ovaj princip ima isto značenje koje je imao za buržoaziju. Stoga su enormni lični prihodi (i bonusi) uspešnih trgovinskih preduzet-

Nacionalističke i kapitalističke države, koje su se osamostalile posle raspada Jugoslavije, i na koje se levičari žale, kao i na “logiku kapitala” koja njima dominira, sve su uspostavljenje i kao nacionalne države definisane u okviru jugoslovenske federacije (sa sve kategorijama konstitutivnih nacija), a logika kapitala, to jest logika “socijalističke akumulacije kapitala” je bila u srži tog sistema koji je doprineo razvoju modernog kapitalističkog društva više nego i jedan prethodni režim na ovom prostoru.

Svi varijeteti jugoslovenske ideje po karakteru su bili pre svega etatistički – i sa sobom su povlačili sve odnose moći, tenzije, očekivanja i konformizme koji prate svaku hijerarhijsku i autoritarnu organizaciju ljudske sfere. Etatistički okvir sa sobom uvek nosi pogubne i degradirajuće odnose između ljudi, kao i brutalnu represiju, koja je neophodan uslov kapitalističkog razvoja. Primeri represije jugoslovenske države u ovom tekstu samo su nagovešteni, a ponuđen je i okvir za razumevanje te represije kao nužnog uslova za razvoj modernog produktivističkog masovnog društva, to jest, za „socijalističku akumulaciju kapitala“.

Jugoslavija je utvara čija je svrha postojanja opravdavanje i dalje produžavanje sistema koji počiva na našoj bedi. Sve jugoslovenske ideje, u svim svojim varijantama, bilo da su nacionalno-romantičnog, ili “realno-socijalističkog” karaktera, imaju taj isti, mistifikatorski, smisao postojanja.

Protiv jugonostalgije i jugofuturizma, protiv svake Jugoslavije.
Za život i anarhiju.

Korišćene i korisne knjige (uz sve već navedene tekstove):

Branislav Dimitrijević, Potrošeni socijalizam, Fabrika knjiga, 2016.

Milinko Đorđević, Sedam levih godina, Naš Dom, 2000.

Jelka Imširović, Od staljinizma do samoupravnog nacionalizma, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, 1991.

Neca Jovanov, Radnički štrajkovi u SFRJ 1958-1969, ZAPIS, 1979.

Neca Jovanov, Dijagnoza samoupravljanja 1974-1981, SNL, 1983.

Neca Jovanov, Sukobi, Univerzitetska riječ, 1989.

Vesna Kržišnik-Bukić, Cazinska buna 1950, Svjetlost, 1991.

Miodrag Milić, Rađanje Titove despotije, Naša reč, 1985.

Laslo Sekelj, Jugoslavija – Struktura raspadanja, Rad, 1990.

Živojin Pavlović, Ispljuvak pun krvi, Dereta, 1991.

Nebojša Popov, Društveni sukobi – Izazov sociologiji, Službeni glasnik, 2008.

³ Za noviju kritiku Praxisa, napisanu iz levo-komunističke perspektive videti Juraj Katalenac: Praxis: an attempt at ruthless criticism, www.ritual-mag.com

⁴ Odlomak iz teksta Disidenti i zatvor Jelke Kljajić Imširović, koji je sadržan u ovom broju Antipolitike.

⁵ O ovome videti tekst Lorraine Perlman: Tri godine u Jugoslaviji, sadržan u ovom broju Antipolitike.

morao je da emigrira, i na kraju se nastanio u Sovjetskom savezu. Ovaj čovek, koji se odrekao jugoslovenstva, u početku, pre svega, zbog stvarnog značenja koje je za njega imala državna represija nad revolucionarima i siromašnim ljudima, oličena u sistemu zatvora, svoj život je okončao u sovjetskoj tamnici, gde je ubijen 1938. godine.¹⁷

Autori izložbe i publikacije “Gradove smo vam podigli – O protivrečnostima jugoslovenskog socijalizma”, ovaj naslov su uzeli iz revolucionarne pesme Padaj silo i nepravdo, koja je nastala 1920-ih godina, a posvećena je Hvarskom ustanku¹⁸.

Ipak, iako su uzeli stih iz ove pesme kao naslov za svoj projekat, oni su propustili da navedu, makar, celu strofu u kojoj je taj stih sadržan:

*Gradove smo vam podigli,
Turne, kule gradili.
Oduvijek smo roblje bili,
I za vas smo radili.*

Neprestano isticanje navodnih protivrečnosti jugoslovenskog sistema, direktno se nastavlja na ideologiju jugoslovenske “crvene buržoazije” koja je isticala protivrečnosti takozvanog “prelaznog perioda” i potpuno ignoriše perspektive radikalnih kritičara tog sistema koji su u njemu jasno videli kapitalistički karakter.

Ova mistifikacija je imala jasan cilj, da opravda klasni rat protiv proletarijata kojim je “crvena buržoazija” upravljala. Stoga je logično da se danas na ovu ideologiju, i ovakvo mistifikatorsko tumačenje Jugoslavije, oslanjaju oni koji žele da budu budući menadžeri našeg robovanja i bede i imaju ambicije da nas zatvore u večni limbo prelaska iz kapitalizam u kapitalizam kroz kapitalizam, nazivajući to, pri tom, putem ka našem konačnom oslobođenju, koje naravno nikada neće doći. To je perspektiva koja od proletarijata stalno iznova iščekuje nove žrtve i rintanje, a zauzvrat mu obećava ponekad malo bolje uslove robovanja (u zavisnosti od toga koliko to dozvoljava tržište – jedini pravi kapitalistički menadžer) i slavljenje našeg rada i žrtvi.

¹⁷ Mučenje jugoslovenskih i drugih komunista u Sovjetskom savezu, od strane staljinističkog režima, nije podrazumevalo samo fizičko uništavanje ljudi, već i moralno – u kom su oni bili prinuđeni da svoju lojalnost dokazuju cinkarenjem prijatelja. Hercigonja je 1936. godine tražio da mu se odobri da ode kao dobrovoljac u Španiju, ali mu to nije dozvoljeno.

¹⁸ Ustanak na ostrvu Hvar iz 16. veka, koji je potom prerastao u građanski rat (1510-1514). Ustanici su se sukobili sa plemstvom i venecijanskim vlastima.

nika u jugoslovenskoj uvozno-izveznoj firmi opravdani ovim sloganom, pošto njegov finansijski uspeh dokazuje i njegovu superiornu sposobnost kao i vrednost njegovog doprinosa društvu. Drugim rečima, raspodela se odigrava u pojmovima društvene procene rada pojedinca, a u robnoj ekonomiji rad se procenjuje na tržištu. Rezultat je sistem raspodele koji se može sumirati sloganom „od svakoga prema mogućnostima, svakom prema tržišnom uspehu“, slogan koji opisuje sistem društvenih odnosa široko poznat kao kapitalistička robna proizvodnja, a ne kao socijalizam (koji je Marks definisao kao negaciju kapitalističke robne proizvodnje).⁶

U knjizi iz 1991. godine Od staljinizma do samoupravnog nacionalizma Jelka Kljajić Imširović analizirala je razvoj ideologije KPJ/SKJ. Na sledeći način je sumirala pro-radnu suštinu ove ideologije, onako kako je ona izneta na Petom kongresu KPJ: „Kao vladajuća, radnička klasa mora radikalno da menja – a po partijskim ocenama ona to uglavnom i čini – svoj odnos prema radu i državi. Ona sada treba da prednjači u radu, u mobilizaciji svih trudbenika za konstruktivne zadatke, za povećanje produkcije, za podizanje produktivnosti rada, za razvijanje proizvodnih snaga, za što pravilnije sprovođenje politike Partije u privredno organizacionim pitanjima. Rad i samo rad, takmičenje u radu, radna disciplina, udarništvo, borba protiv nerada, nemarnog rada, neizvršavanja radnih zadataka i normi, kooperacija sa upravama preduzeća, uz konstruktivno ukazivanje na propuste u cilju još boljeg i efikasnijeg rada, radni entuzijazam u provođenju privrednih planova koje donose i razrađuju Partija i država – to su jedini načini i garancije, pored podrške Partiji i državi u borbi protiv klasnog neprijatelja, da vladajući društveni položaj radničke klase (i radnog naroda) postane u materijalnom i društvenom pogledu povoljan i sve povoljniji.“ Ideologija rada, ne ostaje samo sredstvo za povećanje proizvodnje već i oblik iskazivanja lojalnosti Partiji i vođstvu, pa tako predstavnici radnih kolektiva na ovom kongresu saopštavaju da će se norme i planovi prebacivati u znak solidarnosti sa Titom i Partijom, a u čast kongresa organizovati radna takmičenja.

Jugoslovenski sociolog, sa libertesko-socijalističkom orijentacijom, Laslo Sekelj (1949-2001), je u knjizi iz 1990. godine Jugoslavija – struktura raspadanja, konstatovao da, iako se oficijelna jugoslovenska ideologija uvek pozivala na Marksa „pojam socijalizma u ideologiji

⁶ Odlomak iz teksta Fredya Perlmana: Rađanje revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji, takođe objavljen u ovom broju Antipolitike.

jugoslovenske i realsocijalističkih partija uvek je bio redukovan na lenjinističko shvatanje socijalizma kao odloženog komunizma“. Ovakvo shvatanje socijalizma je po Sekelju bilo potpuno strano Marks u koji je, iako je jako retko i koristio taj termin, socijalizmom nazivao samo nižu fazu komunističkog društva, u kom je već ukinuto tržište i nema novca, ali u kojoj i dalje važi načelo nagrađivanja prema radu: „Individualni udeo u raspodeli zavisi od broja časova rada na osnovu principa isto nagrađivanje za različiti konkretni rad. Osnovno ideološko načelo jugoslovenskog samoupravnog i svakog drugog realnog socijalizma je potpuno suprotno: različito nagrađivanje za isti kvantum rada s obzirom na vrstu konkretnog rada, odnosno tržišnih rezultata, a što je ideološko načelo liberalnog kapitalizma“.

4.

Robert Kurz (1943-2012) je smatrao da su, na nekin način, menjševici bili u pravu kada su isticali da je revolucija u Rusiji imala “objektivno buržoaski karakter”, po njemu u logičkom, ne i istorijskom ili empirijskom smislu. Zadatak buržoaske modernizacije u Rusiji nije mogao obaviti onaj agent koji je taj zadatak obavljao na zapadu, to jest “liberalna buržoazija”, koja je u ruskoj revoluciji igrala samo sekundarnu ulogu. To je mogla da sprovede samo radnička partija jasno odvojena od zapadnog kapitalizma, koja je jedina bila u stanju da u Rusiji sprovede program sustizanja kapitalističkog razvoja (“catch-up” modernizaciju). Boljševici su u tom smislu bili u pravu u vezi sa “praksom”: oni su morali da sprovedu program ideološke obmane. Komunizam je tako postao “proleterska” ideologija za legitimisanje forsirane kasne buržoaske modernizacije.⁷

Kurz smatra da se izlaganje ovog programa “socijalističke akumulacije kapitala” – koja ima potpuno kapitalistički karakter, jasno može videti u spisima Lenjina i Staljina. Lenjin je uzdizao nemački državni kapitalizam kao model za razvoj, pri tom je državni kapitalizam definisao veoma pa-ušalno, i vrlo ga je neprecizno razlikovao od “socijalizma”. Staljin je jasno opisao logiku akumulacije sistema robne proizvodnje, koja proizvodi apstraktne “profite” u formi novca, gde se ceo ovaj proces ne smatra kapitalističkim zato što je “parazistka klasa” starih “kapitalista” ekspropirirana. Etatistički režim akumulacije je nazvan socijalizmom i takav režim je, sa manje ili više uspeha, realizovan i u drugim sredinama.

⁷ Robert Kurz: The German war economy and state socialism, libcom.org

ternacionalistički dosledno, proglasio „građaninom sveta“, to jest Utopije. Ovako Jugoslavija mi izgleda, i još dugo će to biti, jedina naša, minimalna i maksimalna u isti mah, neizbežna i neizbežno relativna stvarnost.”

Bilo je to, slatkorečivo, odustajanje od Nemogućeg¹³. Odustajanje, koje se danas ponekad romantizuje i uznosi do nekakvog gotovo kosmopolitiskog principa, iako predstavlja njegovu negaciju.

Više od 50 godina ranije, jedan drugi jugoslovenski komunista, izrazio je potpuno suprotan sentiment spram jugoslovenstva. Bio je to Rudolf Hercigonja koji je samo nekoliko godina pre ove izjave sebe smatrao jugoslovenskim nacional-revolucionarom, i bio posvećen rušenju austro-ugarske imperije i stvaranju jugoslovenske države.¹⁴ Kada je stvaranjem Jugoslavije, posle četvorogodišnje robije, pušten iz zatvora, shvatio je da je upravnik Lepoglave, zatvora u kom je robovao, ostao isti, to jest, da je sistem državne represije ostao nepromenjen, i da se sada samo odvija pod plaštom navodno slobodne države južnih Slovena. U pamfletu iz 1919. godine¹⁵, svoje zgražavanje nad ovim, i odbacivanje ovakvog sistema, Hercigonja je zaključio konstatacijom da su oni koji su “mrcvareni, ubijani i zlostavljani radi te Jugoslavije (...) danas opet progone zverke, bez svakog prava i svake zaštite (...) To znači da je čitava Jugoslavija jedna velika Lepoglava (...) I sva je naša reakcija strahoviti stari podrum u kojemu guše, mrcvare i ubijaju nedužne ljude (...) O, dajte dinamita, mnogo dinamita, da napunimo sve te grozne šupljine staroga podruma i da čitavu Lepoglavu rastreskamo u ništa.”

Hercigonja je u ovom periodu postao jedan od osnivača komunističkog pokreta u Jugoslaviji, i participirao je u krilu ovog pokreta koje se protivilo parlamentarizmu pa je zbog toga, i drugih razloga, nazivano anarhističkim¹⁶. Zbog svoje posvećenosti militantnim metodama borbe,

¹³ Nemoguće/ L'impossible – naslov beogradskog nadrealističkog časopisa objavljenog 1930. godine.

¹⁴ Rudolf Hercigonja (1896-1938) je u periodu pre Prvog svetkog rata pripadao krugu jugoslovenske nacionalističko-revolucionarne omladine u Zagrebu. Izvršio je atentat na bana Hrvatske 1914. godine, posle čega je zatvoren. Posle rata je postao jedan od osnivača KPJ i SKOJ – pripadao je radikalnom krilu komunističkog pokreta. Jedan je od pokretača grupe Crvena pravda, koja je 1921. godine izvršila atentat na Milorada Draškovića, ministra unutrašnjih poslova Jugoslavije.

¹⁵ Rudolf Hercigonja, Lepoglavski vampiri, Zagreb, 1919.

¹⁶ Krug kom je Hercigonja pripadao bio je u kontaktu sa radikalnim časopisom Die Aktion iz Nemačke. Ova zagrebačka grupa je jedno vreme delovala van KPJ, pod imenom Komunistička omladina.

azijom“, anonimnih autora¹¹, koji predstavlja izveštaj o događanjima u Beogradu, a objavljen je iste godine u detroitskom anarhističkom časopisu Black&Red:

“Nazovite ono što ste stvorili kako želite, ali nemojte to zvati socijalizmom. Mi ovde smo za stvarnu moć u rukama radničke klase, i ako je to značenje samoupravljanja, onda smo za samoupravljanje. Ali ako samoupravljanje nije ništa drugo do fasada za izgradnju takmičarskog profilerskog mehanizma birokratske, upravljačke – zašto ne bih rekao i kapitalističke – klase, onda smo protiv njega. Ne, vi niste socijalisti, i ne stvarate socijalizam.“

6.

Popovi obećavaju onima koji se pate večno blaženstvo posle smrti, a danas trpljenje, socijalisti obećavaju blagostanje tamo negde u dalekoj budućnosti, a danas strpljenje, pa hoćemo li i mi takođe zaglupljivati taj narod jednom novom verom u buduće društvo, kad znamo da je vera potrebna samo onima koji pate, da se ne bi bunili, i zato da bi lakše snosili svoj nesnošljivi ropški život. Da nije vere, koja još i danas održava ljude u ropstvu, ljudi bi se bunili, oslobodili zabluda i otresli okove koji im smetaju.

List Anarhija, Beograd, 1911.

Ja sam moju stvar na ništa postavio.

Maks Štirner

U beogradskom listu Politika, nadrealista (i komunista) Marko Ristić¹² je 1971. godine objavio tekst u kom je obrazložio svoje opredeljenje za jugoslovenstvo, to jest kako je to on sam formulisao ZA OVU JUGOSLAVIJU: “Kad ne bismo živeli baš u ovom trenutku, na ovoj Planeti, kakva je danas, u ovom blokovskom, nasilničkom, militarizovanom, rasističkom, nacionalističkom, neofašističkom svetu u kome nema opstanka, nama, narodima Jugoslavije, van Jugoslavije, van jugoslovenstva – i nikakva nas republička državnost neće i ne može spasti – ja bih se možda in-

¹¹ Autori su potpisani samo kao “Dopisnici Red&Black”, tekst je objavljen u ovom broju Antipolitike.

¹² Marko Ristić (1902-1984), jedan od pokretača beogradske nadrealističke grupe. Rano je počeo da se dopisuje sa Andre Bretonom, i da objavljuje nadrealističke prevode (20-ih godina). Beogradska grupa je formirana 1929. godine, a narednih godina su se neki istaknuti pripadnici ove grupe pridružili KPJ. Posle Drugog svetskog rata, Ristić je bio jugoslovenski ambasador u Parizu.

Jedna od varijacija ovakvog sistema bila je i Jugoslavija. Istorijski uzrokovana odstupanja od sovjetskog modela, nisu jugoslovenski sistem učinili ništa manje kapitalističkim od originalnog modela.

“Kako bismo stvari još više razjasnili, uzmimo najpre najkonkretniji primer državnog kapitalizma. Svi znaju koji je to primer. To je Nemačka. Ovdje imamo poslednju reč modernog kapitalističkog inženjeringa velikih razmera i planske organizacije, potčinjenje junkersko-buržoaskom imperijalizmu. Precrtajte reči napisane u kurzivu, i umesto militarističke, junkerske, buržoaske, imperijalističke države stavite takođe državu, ali drugačijeg društvenog tipa, drugačijeg klasnog sadržaja – sovjetsku državu, to jest, proletersku državu, i imaćete konačnu sumu uslova neophodnih za socijalizam. Socijalizam je nezamisliv bez kapitalističkog inženjeringa velikih razmera zasnovanih na poslednjim otkrićima moderne nauke. Nezamisliv je bez planske državne organizacije, koja drži desetina miliona ljudi pri najstrožem pridržavanju jedinstvenog standarda u proizvodnji i distribuciji.” Lenjin, Dečja bolest levičarstva u komunizmu.

“Dok je revolucija u Nemačkoj još uvek spora u napredovanju, naš zadatak je da proučavamo nemački državni kapitalizam, da se ne libimo ni jednog napora u njegovom kopiranju i da se ne ustežemo od primene diktatorskih metoda kako bismo ubrzali njegovo kopiranje. Naš zadatak je da to kopiranje ubrzamo čak i više nego što je Petar ubrzao kopiranje zapadne kulture od strane varvarske Rusije, i ne smemo oklevati da koristimo varvarske metode u borbi protiv varvarstva.” Lenjin, Dečja bolest levičarstva u komunizmu.

“Jasno je da bi građevinski radovi velikih razmera zahtevali investicije u iznosu miliona rubalja...Ali mi smo siromašna zemlja. Tu leži jedna od glavnih poteškoća. Kapitalističke zemlje su po pravilu izgradile svoje teške industrije sa sredstvima koje su zadobile u inostranstvu, bilo kolonijalnom pljačkom, traženjem odštete od poraženih zemalja, ili stranim zajmovima. Sovjetski savez ne može iz principijelnih razloga pribeći tako ozloglašanim načinima dobavljanja sredstava, kao što su pljačka kolonija ili poraženih nacija. Što se stranih zajmova tiče, taj put je zatvoren za SSSR, pošto su kapitalističke zemlje odbile da mu pozajme bilo šta. Sredstva su morala biti pronađena unutar zemlje.” Staljin, Istorija Komunističke partije Sovjetskog saveza.

“I pronađena su. Otvoreni su takvi izvori finansija u SSSR, kakvi nisu mogli biti otvoreni u nekoj kapitalističkoj zemlji. Sovjetska država je preuzela mlinove, fabrike i zemlju koju je Oktobarska socijalistička revolu-

cija oduzela od kapitalista i zemljoposjednika, sve načine prevoza, banke, domaću i inostranu trgovinu. Profiti od državnih mlinova i fabrika, i sredstava prevoza, trgovine i banaka sada su išli za dalju ekspanziju industrije, a ne u džepove parazitske kapitalističke klase... Svi ovi izvori prihoda, bili su u rukama sovjetske države. Mogli su obezbediti stotine i hiljade miliona rubalja za stvaranje teške industrije.” Staljin, Istorija Komunističke partije Sovjetskog saveza.

5.

Dakle, videli smo da je retorika koja ističe navodne protivrečnosti „prelaznog perioda“ ili „socijalizma“ zapravo ideologija vladajuće klase državno-kapitalističkog sistema, to jest, retorika klasnog rata koji se vodi protiv proletera. Ortodokсни-marksizam (to jest, glavna struja istorijske levice koju predstavlja linija II internacionala – III internacionala i kasniji derivati) je jedna od najsvjesnije pro-kapitalističkih ideologija koje su ikada postojale – otuda i njen vrlo jasno određeni izrabljivački i pro-radni karakter očiđen u opomenama upućenim jugoslovenskom proletarijatu o neophodnosti „menjanja odnosa prema radu“.

Ovo je u potpunosti u duhu Lenjinovih opomena iz 1918: „Rus je loš radnik u poređenju sa ljudima iz naprednih zemalja. (...) Zadatak koji Sovjetska vlada mora postaviti celokupnom narodu jeste – naučite da radite. Tejloristički sistem, poslednja reč kapitalizma, u tom smislu je, kao i svaki kapitalistički progres, kombinacija prefinjene buržoaske eksploatacije i izvesnog broja najvećih naučnih dostignuća u ovom polju.“ (Neposredni zadaci Sovjetske vlade).

U klasnom ratu koji se vodio u Jugoslaviji, vladajuća klasa je svoje interese artikulisala kroz ovu retoriku i uz pomoć svog osnovnog instrumenta, državne represije, a proletarijat je pokušao da joj se suprotstavi kroz različite pobune – radničke štrajkove, seljačke bune, studentske demonstracije – koje su izbijale praktično kroz ceo period postojanja Jugoslavije.

Prema dostupnim podacima prvi štrajkovi u Jugoslaviji izbili su 1958. među rudarima u Trbovlju i Zagorju ob Savi u Sloveniji. U Trbovlju je štrajkovalo svih 4000 rudara i drugih zaposlenih. Uzrok štrajka bile su niske plate, a pre izbijanja štrajka radnici su pokušavali da o uslovima rada pregovaraju sa vlastima godinu dana. Rudari su zahtevali i bolju zaštitu na radu. Zatim je u štrajk stupilo i oko 1200 rudara u Zagorju ob Savi, u znak solidarnosti sa rudarima iz Trbovlja. O položaju radnika

demonstracije su brzo sprečene, nakon hapšenja manjeg broja studenata. Iste godine je izbio i studentski štrajk u Rijeci.

Šezdesetih godina je održano više demonstracije koje su u početku organizovane uz podršku vlasti, ali su zatim prerasle u sukobe sa policijom. Tako su 1961. godine u Beogradu održane demonstracije zbog ubistva Patrisa Lumumbe, koje su zatim prerasle u okršaj sa policijom u kom je napadnuta i belgijska ambasada. 1966. godine u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu održane su demonstracije „podrške narodu Vijetnama“. U Beogradu je na njima učestvovalo oko 3000 ljudi, i taj protest se ubrzo pretvorio u sukob sa policijom. Policija je protiv demonstranata upotrebila suzavac, šmrkove i palice, a određeni broj studenata je uhapšen.

Najpoznatiji primer studentske pobune u ovo vreme, koji je istovremeno bio i najmasovniji, najorganizovaniji i najviše politički artikulisani, bio je onaj iz 1968. U Jugoslaviji su se te godine desile studentske demonstracije u Beogradu, Zagrebu, Prištini¹⁰ i drugim gradovima. U Beogradu su tada opet izbili studentski nemiri u Studentskom gradu, u početku zbog niskog studentskog standarda života, koji su zatim prerasli u demonstracije protiv novog klasnog društva i „crvene buržoazije“. Još prvog dana demonstracija, 2. juna, izbio je žestok sukob sa policijom u kom je došlo i do upotrebe vatrenog oružja. Studentska pobuna je trajala sedam dana, u toku koje su studenti okupirali Filozofski fakultet, proglasili uspostavljanje „Crvenog univerziteta Karl Marks“, održavali redovno skupštine (koje su po ugledu na Francusku revoluciju nazivali „konventima“), izdavali svoj list, i stekli simpatije javnih ličnosti i društva generalno. U ovom pokretu je postojalo i radikalnije jezgro koje je negiralo socijalistički karakter jugoslovenskog društva i pokušavalo da razvije radikalnu kritiku istog. Veštim manevrom Tita lično, ovaj protest je na kraju „podržan“, uz izolovanje „kontrarevolucionarnih elemenata“, to jest, radikalnog krila pokreta. Pripadnici ovog kruga su u narednim godinama nastavili da trpe državnu represiju. Jedan od primera toga je i suđenje Jelki Kljajić, Pavlušku Imširoviću i Milanu Nikoliću iz 1972. godine, posle kog su dobili zatvorske kazne.

Karakteristični prikaz ovog radikalnog sadržaja studentskih demonstracija iz 1968. u Beogradu, nalazi se u tekstu „Dole sa crvenom buržo-

¹⁰ Jedino je u Prištini na demonstrante izvedena i vojska – što govori o položaju Kosova u Jugoslaviji. U Prištini je vojska ponovo izvedena na demonstrante 1981. godine, s tim što je tada i pucala na njih.

se obavljale u vagonima. Smrad se širio na sve strane. Niko nas nije pitao imaju li deca šta piti i jesti...(svedočanstvo Bejze Čović). U Srbcu, ostareli prognanici su se bavili prošnjom, a deca su čuvala stoku bogatijim meštanima.

O sukobima sa seljacima u ovom periodu, prema sećanju Svetozara Vukmanovića, drugi visoki funkcioner Jovan Veselinov (da li je potrebno i navoditi: Narodni heroj i Junak socijalističkog rada) je izjavio: "Na hiljade seljaka je uhapšeno i osuđeno. Ima i mrtvih. Ljudi sekirama brane ono malo žita što je rodilo. Ima tu i kulaka, ali to su većinom naši ljudi! U narodnooslobodilačkoj borbi bili su na našoj strani, a sad su postali neprijatelji. Ne zbog toga što su kulaci, nego zato što je određen previsok otkup. Naši aktivisti koji isteruju otkup odvojili su se od naroda. To su oni isti ljudi, koji su u toku rata bili najpopularniji, sada su postali najomrznutiji".

Pobune studenata i omladine protiv novih vlasti počele su veoma rano. Još je krajem 40-ih godina bilo je sporadičnog hapšenja mladih ljudi, pa i učenika, zbog političkog delovanja protiv vlasti. Jedna od takvih grupa je, na primer, bila i grupa učenica iz Beograda (Nađa Poderegin, Leposava Milošević, Milana Ilić) koja je delila letke u kojima su vlasti optužene da su izdale ciljeve komunizma, a njeni pripadnici da su počeli da se bogate.

Dvojica studenata Građevinskog fakulteta u Beogradu su 1952. na studentskom skupu govorili protiv novih privrednih mera koje su dovodile siromašne studente u još nepovoljniji položaj. Sledeće godine je tim istim studentima zbog tog istupa suđeno, a suđenje se pretvorilo u studentske demonstracije na kojima je došlo i do fizičkog sukoba sa policijom.

Prve veće studentske demonstracije desile su se 29. oktobra 1954. u Studentskom gradu u Beogradu. Razlozi su ležali u niskom standardu studentskog života, pogotovo u pogledu smeštaja i hrane. Tokom cele godine je atmosfera u Studentskom gradu bila naelektrisana, uz česte sukobe sa policijom. Kada su izbile demonstracije, oko hiljadu studenata se iz Studentskog grada uputilo ka centru Beograda. U nameri da tamo stignu sprečila ih je policija, koja je primenila brutalnu silu i mnoge od studenata pohapsila. Studenti su izvikivali parole protiv vlade i gađali policajce kamenicama.

U Zagrebu i Skoplju su iz istih razloga izbile studentske demonstracije 1959. godine. U demonstracijama u Zagrebu je na ulicama grada učestvovalo između 1000 i 3000 studenata. Kada su izbili protesti u Skoplju tamošnji studenti su ih povezivali sa onima u Zagrebu. Zagrebački

kao „vladajuće klase“ govori i to da su neki od zahteva bili da se svim radnicima obezbedi besplatna obuća i odeća svake godina, kao i to da se posebno plaćaju nedeljni i prekovremeni rad.

Radnici u Trbovlju bili su poznati kao organizovani i socijalistički orijentisani radnici još u periodu pre Drugog svetskog rata, koji se nisu libili ni od fizičkih obračuna sa svojim neprijateljima.⁸ Uopšte, za ove rane štrajkove u Jugoslaviji bilo je karakteristično da su stariji radnici videli štrajk kao sredstvo radničke borbe najjasnije i da su bili najspremniji da ga upotrebe.

Posle završetka štrajka, organi rudnika (formalno organi radničkog samoupravljanja) i organi lokalnih vlasti zahtevali su „da se preduzmu odgovarajuće mere protiv pojedinaca koji imaju negativnu i sumnjivu prošlost“ i isticano je postojanje neprijateljske delatnosti za vreme štrajka. Radnički savet rudnika je među svojim formalnim zaključcima jednoglasno usvojio i sledeću ocenu o „neodgovornim elementima“ koji su delovali u vreme štrajka: „Ove ljude moramo žigosati kao neprijateljske elemente naše socijalističke zajednice i interesa radnih ljudi. Zbog toga će ubuduće Radnički savet sve takve neopravdane ispade osuditi i zahtevaće od organa vlasti da protiv takvih postupaju u skladu sa našim zakonskim propisima“.

Osim toga, posebno se angažovao i Savez ženskih društava Zagorja koji je usvojio rezoluciju u kojoj je osudio podmuklo delovanje nekolicine bukača, izrazio žaljenje što su i „neke žene nasele potpirivačima i što su se ponašale tako kao da rudari štrajkuju u uslovima kapitalističkog režima“. Savez zatim podseća rudare da radnička klasa „danas ima vlast u svojim rukama“ te da preko svojih organa uvek mogu iznositi svoje poteškoće i opravdane zahteve: „Ko radi drugačije pljuje na tekovine narodnooslobodilačke borbe, na tekovine radničke klase i naš socijalistički razvitak. Takav čovek je neprijatelj radnog naroda.“

Sledeće 1959. godine bilo je 150 štrajkova, a 1964. 271 radnički štrajk. Od te godine do 1969. Bilo je 869 štrajkova u kojima je učestvovalo 77.596 radnika. Štrajkovi su se sve više širili. Prvo su se pojavili u najrazvijenim delovima Jugoslavije, a na kraju i onim najsiromašnijim. Prvi štrajk na Kosovu bio je 1968. godine, 10 godina posle onog u Trbovlju. Štrajkovi su uglavnom trajali kratko, vlasti su nastojale da ih što pre završe ispu-

⁸ Poznat je sukob radnika Trbovlja sa članovima fašističke Orjune 1924. godine, u kom je bilo mrtvih i ranjenih.

njenjem nekih od zahteva. Mediji najčešće nisu izveštavali o štrajkovima, a kada bi to radili, izveštavali bi o njima tek po njihovom završetku i povratku u „normalno stanje“. Sindikati i organi radničkog samoupravljanja su se u štrajkovima ponašali potpuno pasivno, pa su radnici nekada ulazili i u sukobe sa njima. Radnici su krili ko je u „štrajkačkim odborima“, to jest, ko su organizatori štrajka. U većini slučajeva je šteta nastala štrajkovanjem morala da bude nadoknađena kroz dodatni rad radnika. U 80% slučajeva štrajkovali su radnici u proizvodnji.

Broj štrajkova je neprestano rastao, tako je 1980. godine bilo 235 štrajkova sa 13.504 učesnika, 1983. 336 štrajkova sa 21.776 učesnika, 1986. 851 štrajk sa 88.860 učesnika, a 1987. 1685 štrajkova sa 288.686 učesnika.

Osamdesetih godina su se javile i ideje povezivanja radništva na nivou Jugoslavije, to jest prevazilaženje prakse organizovanja izolovanih štrajkova, pa i ideje osnivanja radničkih sindikata odvojenih od države. Jedan od radnika koji je bio angažovan na tom polju bio je i Radomir Radović (1952-1984). On je bio sindikalni aktivista, blizak socijalističkim disidentskim krugovima u Beogradu i isticao je potrebu za sindikalnim delovanjem odvojenim od državnih struktura. Radović je zbog svog angažmana protiv jednog direktora bio otpušten, i nalazio se pod konstantnim policijskim pritiskom. U toku 1984. godine je više puta hapšen, a zatim je pronađen mrtav pod sumnjivim okolnostima. Zvanična verzija vlasti bila je da je Radović izvršio samoubistvo, ali su njegovi prijatelji smatrali da je bio ubijen. Njegova prijateljica Jelka Kljajić Imširović, je smatrala da je Radović bio žrtva policijsko-političkog obračuna sa njihovim disidentskim krugom, i to „baš zato što je bio radnik i to obrazovan i politički i sindikalno angažovan radnik“.

Dok je pitanje radničkih štrajkova bilo problematično za vladajuću klasu Jugoslavije pre svega zbog ideološko-propagandne teze o proletarijatu kao stvarnoj vladajućoj klasi, za seljake je postojala već pripremljena ideološka matrica o „neprijateljskim kulačkim elementima“. Ova matrica je često primenjivana i na siromašne seljake, koji su neretko bili partizani, a ponekad je dosezala i sulude dimenzije, kao na primer kada je Aleksandar Ranković 1945. godine optužio kulake da novu vlast kompromituju, između ostalog, i tako što „vrše samoubistva skakanjem kroz prozore“.

Na seljaštvo je pogotovo veliki pritisak države vršen u periodu 1946.-1953, što dakle uključuje i period neposredno nakon raskida sa Sovjetskim savezom. Ovaj pritisak se pre svega ogledao u prinudnom otkupu poljoprivrednih proizvoda kao i u kolektivizaciji koja je sprovođena po ugledu na

onu u Sovjetskom savezu. Ponekad je obavezna količina određenog poljoprivrednog proizvoda koju su seljaci morali da prodaju državi bila veća od prosečne proizvedene količine tog proizvoda u istoj godini. Ovakav pritisak je doveo do nekoliko pokušaja organizovanog seljačkog otpora.

Šestoga maja 1950. godine je, posle priprema, izbio pokušaj oružanog ustanka seljaka u Cazinskoj krajini u Bosni i Kordunu u Hrvatskoj, dva područja koja se graniče. Veliku većinu ustanika u bosanskom delu ustanka činili su Bošnjaci, ali su za svog komandanta odabrali jednog Srbina. Bio je to partizanski prvoborac Milan Božić. Dok je vođa kordunaškog dela ustanka bio Mile Devrnja, takođe partizanski prvoborac.

Te godine je seljake pogodila katastrofalna suša, pa nisu bili u stanju da ispune nemetnute i onako nerealne obaveze prema državi. Na njih je vršen brutalan pritisak, što je uključivalo policijsko maltretiranje, konfiskaciju imovine i mobilizaciju na prinudan rad (seča šume, rad na gradilištima ili fabrikama). Podizanje oružanog ustanka bio je dakle potez očajnika, koji nisu uspevali da obnove u ratu stradale kuće i prehrane porodice.

Po izbijanju ustanka, seljaci su zapalili više arhiva lokalnih vlasti (slično kao kada je izbio partizanski ustanak 1941.), razoružali nekoliko policajaca (policijski komandir je posle streljan od strane vlasti, zbog toga što ustanicima nije pružio oružani otpor, bez obzira na to što je bio suočen sa stostruko jačim snagama), rušili su telegrafske stubove, konfiskovali nekoliko zadrugnih magacina i zarobili nekoliko političkih funkcionera.

Ovaj slabo organizovani i ideološki konfuzni ustanak očajnika država je brzo i lako ugušila, kada je na njega poslala više stotina vojnika. U akciji hvatanja ustanika ubijeno je njih petnaestak, a uhapšeno je više od 700. Osamnaestorica su osuđena na smrt, a njih šestorica su i streljani (Milan Božić, Ale Čović, Hasimbeg Beganović, Stojan Starčević, Mile Devrnja, Nikola Beuković), ostalima su kazne pretvorene u vremenske. Na visoke vremenske kazne, uključujući i doživotne osuđeno je 275 ljudi, samo mali broj je dobio kazne kraće od 10 godina. Od posledica teških radova u zeničkom rudniku umrlo je više osuđenika, a neki su izvršili samoubistvo.

Porodice bošnjačkih ustanika su potom prisilno preseljene u Srbac⁹. Tako je preseljeno između 70 i 100 porodica, kojima je bilo zabranjeno da nose stvari sa sobom, a prevezeni su u stočnim vagonima: „Vagoni su bili zaključani, vode nije bilo dovoljno ni za djecu, a sve potrebe su

⁹ Mesto i opština u Bosni u kome veliku većinu stanovništva čine Srbi.